

5. Стратегія ЕЭК ООН для освіти в інтересах стійкого розвитку. СЕР/АС.13/2005/3/Rev.1. – Вільнюс: ЕЭК ООН, 2005. – 22с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.un.org/results.asp>

References

1. Kaznacheev V.P. Ocherki teorii i praktiki ekologii cheloveka. – Moskva, 1983. – 306 p.
2. Katsero O.K. Ridei N.M. Rozrobka strukturno-logichnoii shemy rozvytku profesijnogo vygorannia pedagogiv // Pedagogika ta psykholohija siogodni: postulaty mynulogo i suchasni teorii: Zb. nauk. robot uchasnykiv miznarodnoji konferenciji (19–20 zovtnia 2018 p., m. Odesa). – Odesa: GO “Pivdenna fundacia pedagogiv”, 2018. – V.1. – 112 s.
3. Katsero O. Theoretical aspects of the formation of psychological-compensative competencies of lecturers of HE // Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration: Conference Proceedings, October 26, 2018. Leipzig: Baltija Publishing. 208 p.
4. Rusova S. Pro narodnyh uchyteliv u zemskyh shkolah Chernigivskoi gubernii // Vybrani pedagogichni tvory u 2 kn. Kn. 1 / za red. E. I. Kovalenko. – Kyiv: Lybid, 1997. – S 101-117.
5. Strategija EEK OON dlia obrazovaniya v interesah ustojchivogo razvitija. СЕР/АС.13/2005/3/Rev.1. – Vilnius: EEK OON, 2005. – 22 s. <http://documents.un.org/results.asp>

Одержано статтю: 22.10.2019

Прийнято до друку: 5.11.2019

УДК 372.32

DOI: 10.15330/esu.17.303-310

Ольга Климишин,

доктор психологічних наук, доцент,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Olha Klymyshyn,

Doctor of psychological sciences (PhD), Associate
Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian national
university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
klymyshyn@meta.ua

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ДОШКІЛЬНЯТ В УМОВАХ ГРИ

THE METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS' SPIRITUALITY IN THE CONDITIONS OF A GAME

В статті представлено авторській підхід до розгляду методологічних засад розвитку духовності дошкільнят в умовах гри. Відправним методологічним положенням підходу є трактування духовності як складної динамічної системи смислових утворень особистості, репрезентованої етичним, естетичним, інтелектуальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Аргументовано вибір гри як методу розвитку духовності особистості дошкільнят: гра є природовідповідним методом розвитку духовності, оскільки за своїм психологічним змістом максимально наближена до психологічного змісту феномену духовності, а саме – реалізації свободи вибору, діалогічності людини. Подано короткий зміст авторської програми розвитку духовності дошкільнят “Розвиваємо духовність дитини граючись” та описано процедуру реалізації тематичних сюжетно-рольових ігор дидактичного спрямування відповідно до структурних складових духовності особистості.

Ключові слова: особистість, дошкільний вік, духовність, духовний розвиток, духовний потенціал, гра, сюжетно-рольова гра.

The article presents the author's approach to the consideration of the methodological foundations of the spirituality development of preschool children in the conditions of a game. The starting methodological position of consideration of spirituality is its interpretation as a complex

dynamic system of the semantic formation of a personality, represented by ethical, aesthetic, intellectual and existential content of the processes of the reflection and construction of reality.

The author defines related angles of understanding of the psychological contents of spirituality and spiritual development for the creation of a holistic concept of psychology of spiritual life of personality. Spiritual development is considered as the process of updating and objectifying of sacramental spiritual intentions of aksiopsychological potential of the individual (Essential I) – goodness, beauty, truth, good sense of human life in the whole and subjective abilities that contribute to the dynamics of semantic entities of ethical, aesthetic, cognitive and existential meaning and determine the coordinates and forms of self-knowledge, self-determination, self-creation, self-transcendence of the individual through its adherence to the sacred metaphysical reality and fulfillment of Spiritual ideal.

The choice of the game as a method of developing the spirituality of the personality of the preschool children is justified: the game is a means of reflecting the surrounding reality, a way of developing activities, adult relationships in a child-friendly form; the game is a universal method because it implements a wide range of functions – educational, developmental, psychotherapeutic; game is a natural method of the spirituality development, because in its psychological content it is as close as possible to the psychological content of the phenomenon of spirituality, namely – the realization of the freedom of choice, the dialogue nature of a person. The author presents the program of the development of preschool children spirituality “Developing the spirituality of the child by playing” and the procedure of realization of thematic plot-role games of didactic orientation according to the structural components of the personality spirituality is also described.

Key words: personality, preschool age, spirituality, spiritual development, spiritual potential, spiritual potential, play, plot-role game.

Постановка проблеми. Відродження духовності нашого суспільства – тривалий і багатовекторний процес. Відлуння більшовицького режиму та його ідеології присутнє в культурно-національному просторі життєздійснення українців й по сьогодні. В умовах пріоретитетності формування колективістської свідомості та нівелювання індивідуальної значущості людини зруйнувались (і не тільки на свідомому, але й на несвідомому рівні) потенційні можливості українців бути творцями свого життя. Обтяжені психічним спадком тоталітаризму (за означенням В.П. Москальця, зокрема, комплексами: садо-мазохістським, соціальної неповноцінності, інфантилізму та ін.), сучасні українці, як, зрештою, й інші вихідці з колишнього Радянського Союзу, не здатні до прояву особистісної свободи у всій її життєдайній повноті, до стрімкого переходу від групоцентричного до просоціального, а то й есхатологічного рівнів розвитку моральної свідомості (Б.С.Братусь).

Очевидним є факт того, що саме на підростаюче покоління покладаються особливі сподівання та надії духовного оновлення нації в цілому. Важливим є передусім створення максимально сприятливих умов актуалізації автентичних духовних здатностей особистості підростаючого покоління, починаючи з сім'ї як первинного осередку духовної формації і надалі – в усіх освітніх закладах.

Мета статті: розкрити зміст методологічних засад та методичних прийомів розвитку духовності особистості в дошкільному віці в умовах гри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У відповідь на освітній запит пошуку нових духовних орієнтирів формування підростаючого покоління в психологічній науці з'явилися перші авторські концепції духовності особистості, аналіз яких створив підстави для означення трьох змістовоспоріднених ракурсів осмислення психологічного змісту духовності та духовного розвитку особистості. Перший репрезентує аксіопсихологічну характеристику духовності. Остання постає автентичною психічною реальністю існування надіндивідуальних цінностей та

персональних смислів особистості (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, В.П. Москалець, І.А. Селіванова та ін.). Другий – погляд на духовність як ознаку, якість, рису особистості (Е.О. Помиткіна, Ж.М. Юз-вак, О.І. Зеліченко та ін.). Третім теологічно-зорієнтованим ракурсом є трактування духовності як сутнісної особливості людської природи, зумовленої триединою організацією її тіла-душі-духа (Б.С. Братусь, В.П. Зінченко, Е.І. Ісаєв, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, Т.О. Флоренська та ін.).

На сьогодні віковий аспект психології духовного розвитку розкрито в працях І.Д. Бега, А.Ц. Гармаєва, М.Г. Іванчук, В.П. Москальця, І.С. Пасічника, Е.О. Помиткіна та ін. Зокрема, І.Д. Бех запропонував особистісно орієнтовану модель виховання, ядром якої є моральне самоусвідомлення та розвиток духовних вартостей підростаючого покоління; В.П. Москалець охарактеризував особливості національного виховання школярів на основі духовних цінностей; Е.О. Помиткін розкрив зміст психолого-педагогічного супроводу духовного розвитку дітей і молоді, спроектованого з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, а також закономірностей і механізмів духовного становлення особистості.

В останнє десятиріччя питання християнської освіти були підняті в сучасній українській школі, що об'єднало вчених як природничих, так і гуманітарних наук (В.Т. Андрушко, І.Д. Бех, В.А. Бодак, Г.П. Васянович, В.М. Зінько, С.Б. Кримський, Е.І. Мартинюк, О.В. Огірко, В.Д. Онищенко, П.А. Павлюк, Д.В. Степовик, Д.В. Усов, О.О. Хлезов, Ю.А. Чаус та ін.).

Значну увагу проблемі виховання духовності у своїх працях приділили А.М. Богуш, О.І. Вишневський, В.В. Городиська, В.М. Жуковський, О. Карпенко, О.Л. Кононко, Л.Ю. Москальова, Т.В. Саннікова, І.Л. Сіданіч, В.В. Скрипник, В.Є. Сучок та ін. Зокрема, важливо відзначити розроблені авторські програми виховання дошкільнят “Скарбниця моралі” (Л.В. Лохвицька), “Я у світі” (О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова, О.Л. Кононко), “Соняшник” (Л.В. Калуська), “Українське дошкілля” (О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін.).

Водночас, подальшого вивчення потребують питання методологічних засад розвитку духовності особистості в дошкільному віці, як також методичного забезпечення процесу розвитку духовності в дошкільних освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнання духовної природи людини, духовності особистості є важкою гносеологічною проблемою. Її складність впливає з багатогранності самого феномену духовності, де нерозривно пов'язане об'єктивне й суб'єктивне, апіорне й апостеріорне. Духовна реальність, виступаючи об'єктом пізнання для самої людини, абсолютно виключає можливість відчуження людини від об'єкта пізнання в процесі самого пізнання. Духовне пізнання постає як розуміння та інтерпретація людиною власного духовного досвіду, постає перед нами як певна смислова реальність, яку пізнаємо шляхом знаходження-зчитування смислів та творення-приписування смислів. Пізнання ж духовності як феномену (відповідно до того змісту, який ми вкладаємо в це поняття) є процесом “прочитування”, інтерпретації та творення змісту динамічної системи смислових утворень етичного, естетичного, екзистенційного та пізнавального змісту.

З появою на світ людина володіє певною системою духовних інтенцій “Сутнісного Я”, яке виступає формою репрезентації третього структурного рівня буття людини – духа. Ці інтенції як першосенси становлять семантичний Всесвіт (В.В. Налімов) та спрямовують формування ціннісно-смислової сфери особистості. Будучи усвідомленими й узгодженими з суспільними цінностями, вони пере-

творюються в особистісні смисли. Останні є динамічними системами об'єктивного відображення дійсності та емоційно-вибіркового ставлення до неї, являють собою своєрідний сплав афекту та інтелекту (Л.С. Виготський, Б.С. Братусь), що робить людину суб'єктом життєздійснення, власне носієм духовної іпостасі.

Духовність ми трактуємо як складну динамічну систему смислових утворень особистості, репрезентовану етичним, естетичним, інтелектуальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Внутрішніми детермінантами їх утворення є категорії добра і зла, прекрасного та потворного, істинного і помилкового, блага як сенсу, які апріорно представлені в психіці людини й актуалізуються в процесі її соціалізації. Відповідно милосердя, співчуття, жертовність, довершеність, гармонія, вершинні переживання, правдивість, справедливість, мудрість, віра, надія, любов виступають духовними цінностями – диспозиціями особистості, яка перебуває на шляху духовного сходження до Святинь Духа.

Відповідно, на нашу думку, *духовний розвиток – це процес актуалізації й опрідметнення sacramентальних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) – добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змісту і визначають координати й форми самопізнання, самовизначення, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її присєднання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу.*

Духовний розвиток відбувається за умови безкомпромісного внутрішнього діалогу Особистісного Я і Сутнісного Я, внутрішньої готовності особи наблизитися до свого Сутнісного Я й актуалізувати його смислопокладальну здатність щодо Особистісного Я шляхом самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансцендентування. Духовний розвиток має як свідомий, так і несвідомий характер і передбачає сакралізацію життєвого контексту особистості у відповідності з її глибинною sacramентальною природою, представленою Сутнісним Я. Духовний розвиток акумулюється у життєвому досвіді людини, яка прагне в повсякденній вчинковій активності стверджувати духовні пріоритети – віру, надію, добротність, милосердя, жертовність, мудрість та ін.

Моральність виступає основним змістом духовності (В.Франкл), способом репрезентації духовного світу людини (С.Б.Кримський). І.Кант, розглядаючи амбівалентність людської природи, яка належить двом світам – матеріальному та духовному, наголошував на тому, що саме “моральне Я” людини, притаманне душі, вічності, є доказом буття Бога в людині, доказом її духовності.

Моральність – це загалом здатність особистості до внутрішнього вибору добра та заперечення зла. “Категорія добра як цінність та провідна ідея моральної свідомості, що безпосередньо виводить її до проблем буття, проблем морального впорядкування світу, водночас визначає і фундаментальну внутрішню форму діяння самої цієї свідомості” [4, с. 95].

Подібно до того, як моральне добро має своєю передумовою онтологічну й світоглядну категорію блага, яка відображає позитивний зміст буття взагалі, пов'язаний із розвитком його різнобічних потенцій, звільнення його продуктивних засад (З.С.Карпенко), піднесенням життєдайних творчих сил людини (В.П.Москалець), зло постає як усе те, що в своєму функціональному значенні підриває

продуктивні потенції буття, руйнує, зокрема, умови й засоби виживання, фізичного й духовного розвитку людини, її життєдайних творчих потенцій.

Антагонізм добра і зла, що є першочергово представленим у своїх смислових значеннях, створює умови необхідності здійснення особистістю вибору. Моральна мотивація ґрунтується на автентичних, самостійно обраних ідеях, ціннісних орієнтаціях і на відповідному вільному виборі посередництвом оцінки ситуації з позиції дихотомії “добро-зло” (В.П.Москалець). Момент вибору між добром і злом є проблемою внутрішньої боротьби мотивів та їх підпорядкування особистісному смислу добра як реальному прояву духовності.

Втілення добра, реалізація духовності в системі міжособистісної взаємодії передбачає прояв любові по відношенню до Іншого, прояв альтруїстичного діяння, адже психологічно-істинне (у чистому вигляді) добро засноване на любові, безкорисливому діянні, що спрямоване на користь об’єкта любові. Прояв любові як вершини духовності передбачає збереження психологічної автономії особистості іншого, прийняття її такою, якою вона є, з усіма позитивами та негативами (В.П.Кравець) та бажання її вдосконалення в спосіб самопізнання та саморозвитку.

Любов у реальному житті виявляється здебільшого як милосердя, співпереживання, турбота про своїх рідних і близьких, як альтруїстична самопожертва заради них тощо. Однак, така любов має обмежений характер. З одного боку, ця обмеженість кількісна, просторова – оскільки проявляється тільки по відношенню до окремого кола людей – рідних, друзів, близьких, а з іншого – обмеженість якісна, змістовна – оскільки любов до інших як до самого себе є мінімумом “любовного ставлення до людей”, потенційним зародком істинного почуття, що зумовлює “соборність людської природи” (С.Франк).

В ідеалі, любов – це любов до усіх людей, яка передбачає приязне визнання усіх Інших, реалізацію свого власного буття через турботливе і радісне служіння людям; це здатність зректися свого “Я” заради іншого “Я” і в цьому зреченні відродитись заново (Г.Гегель). Життя іншого в такому випадку виступатиме найвищою цінністю, відносно якої (з позиції якої) вирішуються усі моральні дилеми (Л.Кольберг).

Однак, важливим є плекання в дитини прояву добра по відношенню до природи, до всього існуючого на Землі, як розвиток “благоговіння” перед життям (А.Швейцер), що є запорукою досягнення відчуття внутрішньої гармонії. В такому розумінні ціннісного значення може набути не тільки світ живих істот, але й неживих. Як вважає О.Зеліченко, “здійснення добра для іншої людини починається з наділення її душею. В цьому – перший дар люблячому. Але так само можна наділити душею (оживити) будь-який не одухотворений об’єкт. Щоб полюбити світ, треба його одухотворити” [2, с. 59]. В свою чергу, таке одухотворення, така відкритість Світу сприятиме розумінню дитиною власної обмеженості і обумовленості своїх цінностей та спонукатиме до більшого пізнання, глибинного розуміння та знаходження вирішення внутрішнього протиріччя добра і зла, які борються в ній (Л.Толстой).

Вибір нами саме ігрової форми розвитку духовності дошкільнят обумовлений *трьома* важливими аспектами:

По-перше, гра є провідною діяльністю у дошкільному віці. В умовах гри відбувається виникнення важливих новоутворень у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний психічний, соціальний та духовний розвиток дитини. Зокрема, гра актуалізує психологічний механізм ідентифікації себе з іншими та постає засобом розвитку рефлексії (Е.О.Помиткін).

По-друге, гра є універсальним методом, оскільки реалізує широкий спектр функцій: навчальну (розширення системи знань та уявлень, вироблення вмінь і навичок); психотерапевтичну (зняття емоційної напруги, перебудова психіки в конструктивному руслі); розвиваюча (забезпечує гармонійний розвиток особистісних якостей); виховна (формування та корекція поведінки в ігрових моделях життєвих ситуацій).

По-третє, гра є природовідповідним методом розвитку духовності, оскільки за своїм психологічним змістом максимально наближена до психологічного змісту феномену духовності, а саме – реалізації свободи вибору, як також реалізацію діалогічної природи людини. Ця свобода визначається функціонуванням внутрішнього, а не зовнішнього, цензора – совісті, яка виступає стрижнем моральності, внутрішньою схильністю до добра й автономною духовною інстанцією, що виходить із власних підстав, глибоких пластів несвідомого (В.Франкл). Функціональні аспекти гри визначаються її психологічним змістом, а саме “радістю свободи власного Я”, яку переживає її учасник. “Граючи, людина створює уявну ситуацію, видимість. Людина добровільно, самотужки визначає або приймає правила гри. Таке самовизначення – самообмеження правилами – і дає радість вольового самоподолання, неусвідомлену, але відчутну незалежність від інстинктів, чуттєвих потягів, від “природного рабства”. Напевне, ця радість впливає з самої природи людини – боротьби і єдності в ній духовного, природного і соціального. Самообмеження-самоствердження в грі – торжество найвищого – Я-Духу в людині, що не може не викликати позитивно забарвлених емоційних станів, адже Я уподібнюється само собі, своєму прагненню до свободи” [5, с. 19].

Розглянуті вище методологічні положення розгляду духовності визначили зміст програми сюжетно-рольових ігор дидактичного спрямування “Розвиваємо духовність дитини граючись”: моральний компонент духовності – Гра “Протистояння добра і зла”, “Я дарую Тобі любов” (в умовах гри створення можливостей активного інформаційного конструювання смислових утворень морального змісту, актуалізації ситуації деонтичного вибору і формування моральної позиції); естетичний компонент духовності – гра “Ланцюжок краси”, “Ринок” (створення умов понятійно-смислового розширення сфери естетичного відображення навколишньої дійсності, розвитку естетичних почуттів та формування творчого підходу в їх реалізації); пізнавальний компонент духовності – гра “Мудрий старець”, “Я знаю, що я знаю” (створення умов ініціювання пізнавального інтересу до себе, інших, до світу в цілому); екзистенційний компонент духовності – “Віднайди смисл”, “Добро творити – в радості жити” (створення умов усвідомлення відповідального ставлення до оточуючих, до світу природи).

Кожна гра реалізується за відповідним алгоритмом. Зокрема, на першому етапі (інформативному) відбувається ознайомлення дітей з правилами гри, з її сюжетом та ролями. На цьому етапі передбачається часткове формування знань щодо змісту основних категорій – добра, краси, істини, смислу, які й визначають змістове спрямування гри, її сюжет. На другому етапі відбувається розподіл ролей з ознайомленням учасників гри щодо особливостей їх виконання. На третьому – безпосереднє проведення гри – розігрування самої ситуації, яка має очевидний проблемний характер. В умовах гри отримані знання засвоюються не абстрактно, а в конкретних ігрових діях, в динаміці розвитку сюжету гри, у формуванні цілісного образу розвиваючої ситуації. Поведінка дитини в ігровій ситуації, в умовах повної свободи задає можливості структурування рольової ситуації, визначення власної

позиції, зміну вже названих установок щодо виконання ролей та вибору вірної стратегії поведінки. На завершальному етапі гри здійснюється акцент на успішному вирішенні проблемної ситуації та резюмування (формулювання настанов).

З психологічної точки зору, в умовах рольової гри створюються можливості проектування духовних цінностей її учасників на площину міжособистісних взаємин та їх реалізацію в конкретних вчинках стосовно інших. Адже “духовні цінності не повинні залишатися у внутрішньому світі людини, а бути тими психологічними засобами, за допомогою яких цей світ стає відкритим, насамперед для іншої людини і навколишнього світу” [1, с. 127]. В процесі виконання певних соціальних ролей відбувається прояв неповторної активності особистості, мотивований смисловим гештальтом духовних устремлень (А.Ю. Агафонов). Адже індивідуальність не дається людині від природи, а формується нею самою у процесі виконання різноманітних соціальних ролей у різних людських спільнотах, цінності яких особа поділяє і утверджує у власній активності і, таким чином, творить власну індивідуальну історію (В.А. Ганзен), набуває певний духовно-психологічний досвід (М.В. Савчин).

Висновки. Розвиток духовності особистості в дошкільному віці в умовах гри передбачає розширення системи знань дитини про добро, красу, істину смисл, засвоєння нею моральних норм та правил, розвиток здатності виявляти моральні переживання, формулювати моральні судження, здійснювати деонтологічний вибір та реалізовувати його у відповідних довільних та морально регульованих вчинках. Особливістю сюжетно-рольових ігор розвитку духовності є створення ігрових ситуацій, що є релевантними життєвим ситуаціям, як також формування вмій та навичок, що забезпечують можливості успішного вирішення проблемних завдань уже безпосередньо в житті дитини. “Розвиваючий ефект сюжетно-рольової гри, що досягається імпровізацією, природним включенням вільних творчих сил учасника гри в процесі розвитку його духовності, допомагає подолати внутрішню невпевненість, сприяє самоутвердженню, найбільш повному вияву сил та можливостей” [3, с. 464] та веде до розвитку його особистості в цілому.

Література

1. Бех І.Д. (1997). Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. №1. С. 124-129.
2. Климишин О. І. (2011). Розвиток духовності особистості: психолого-педагогічний супровід. Івано-Франківськ : Видавець Третьак І. Я. 164 с.
3. Лихачев Б.Т. (1999). Педагогика. Курс лекцій: Учеб. Пособие для студентов педагогических учебных заведений и слушателей ИПК и ФПК. М. : Юрайт. 523 с.
4. Малахов В.А. (1996). Етика. Курс лекцій: Навч. посібник. К. : Либідь. 304 с.
5. Москалец В.П. (1998). Розвиток особистості учня методом художньо-естетичної екзистенціальної гри. Психолого-педагогічні та методичні проблеми розвивального навчання [За ред. Б. Скоморовського]. Івано-Франківськ. С. 16-27.

References

1. Bekh I.D. (1997). Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti [Spiritual values in personality development]. Pedagogika i psykholohiya [Pedagogy and psychology]. №1. S. 124-129 (in Ukrainian).
2. Klymyshyn O. I. (2011). Rozvytok dukhovnosti osobystosti: psykholoho-pedahohichnyy suprovid [Development of personality spirituality: psychological and pedagogical support]. Ivano-Frankivsk : Vydavets Tretyak I. YA (in Ukrainian).
3. Lykhachev B.T. (1999). Pedagogiya. Kurs lektsyy: Ucheb. Posobyе dlya studentov pedagogicheskyykh uchebnykh zavedenyy u slushateley YPK y FPK [Pedagogy. Lecture Course: Textbook. Aid for students of pedagogical schools and students of IPC and FPC]. M.: Yurayt (in Russia).

4. Malakhov V.A. (1996). Etyka. Kurs leksiy: Navch. Posibnyk [Ethics. Lecture Course: Educational textbook]. K. : Lybid (in Ukrainian).
5. Moskalets V.P. (1998). Rozvytok osobystosti uchnya metodom khudozhno-estetychnoyi ekzystentsial noyi hry [Student personality development by the method of artistic-aesthetic existential game]. Psykholoho-pedahohichni ta metodychni problemy rozvyvalnoho navchannya [Psychological-pedagogical and methodological problems of developmental learning] [Za red. B. Skomorovskoho]. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).

Одержано статтю: 20.09.2019

Прийнято до друку: 18.10.2019

УДК 378.147:746.1

DOI: 10.15330/esu.17.310-317

Валентина Мірошніченко,

доктор педагогічних наук, доцент,
Національна академія Державної Прикордонної
служби України імені Б. Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

Valentyna Miroshnychenko,

Doctor of pedagogical sciences, Associate Professor,
National Academy of the State Border Guard Service
of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
(Khmelnyskyi, Ukraine)

mvi_2016@ukr.net

Олег Ставицький,

доктор педагогічних наук, доцент,
Національна академія Державної Прикордонної
служби України імені Б. Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

Oleg Stavytskyi,

Doctor of pedagogical sciences, Associate Professor,
National Academy of the State Border Guard Service
of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
(Khmelnyskyi, Ukraine)

ostavik@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING OF FUTURE OFFICERS' READINESS TO USAGE OF STEM-TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

*Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню педагогічних умов формування
готовності майбутніх офіцерів до використання STEM-технологій в освітньому процесі.*

*Готовність майбутніх офіцерів до використання STEM-технологій в освітньому
процесі авторами розуміється як інтегрована характеристика особистості, що
трунтується на усвідомленні курсантами ролі STEM-технологій як вагомого чинника
набуття професійними компетентностями на основі міждисциплінарних зв'язків,
здатності до творчості та критичного професійного мислення.*

*На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та з метою вдосконалення
процесу формування готовності майбутніх офіцерів до використання STEM-технологій в
освітньому процесі визначено такі педагогічні умови: формування професійної мотивації
майбутніх офіцерів за допомогою STEM-методик; запровадження спецкурсу “використан-
ня STEM-технологій у вищій військовій школі”; підготовка науково-педагогічних кадрів до*